

ΓΙΑΝΝΗ ΝΙΚΑ

Κυάσαγος

Λευκωσία 1983

ΓΙΑΝΝΗ ΝΙΚΑ

Κυάσαγος

ΛΕΥΚΩΣΙΑ. 1983

στην ιερή μνήμη
της λατρευτής μου μάνας
Κυριακής Νίκα
που μας έφυγε πολύ πρόωρα.

Ευχαριστώ θερμά την Κα Άννη Αντωνιάδου, τον κ. Χριστάκη Κατσαμπά και τον κ. Πάνο Μυρτιώτη για τη συμβολή τους, ώστε η μελέτη αυτή να εκτυπωθεί σε βιβλίο.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΝΙΚΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ομολογώ και παραδέχομαι ότι η Άσσια χωρίς το Κκάσιαλο θα 'ταν λιγότερο γνωστή. Όχι γιατί ως κοινότητα δεν στεκόταν πάντα στην πρωταπορεία της γεωργικής, θρησκευτικής και κοινωνικής ανάπτυξης, μα στα πολιτιστικά ανοίγματα δεν είχε να επιδείξει σταθερό σοβαρό προοδευτικό έργο. Ο Μιχαήλης Κκάσιαλος όμως, με το έργο του έφερε για δεκαετίες ολόκληρες την Άσσια στο προσκήνιο της γνωριμίας και του καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος.

Το παλιό του εμκερινόριζ στον κεντρικό δρόμο του χωριού έγινε το μόνιμο και σταθερό εργαστήριο της λαϊκής τέχνης που ανέβασε το λαϊκό μας ζωγράφο στα πρώτα σκαλοπάτια της καλλιτεχνικής διάκρισης.

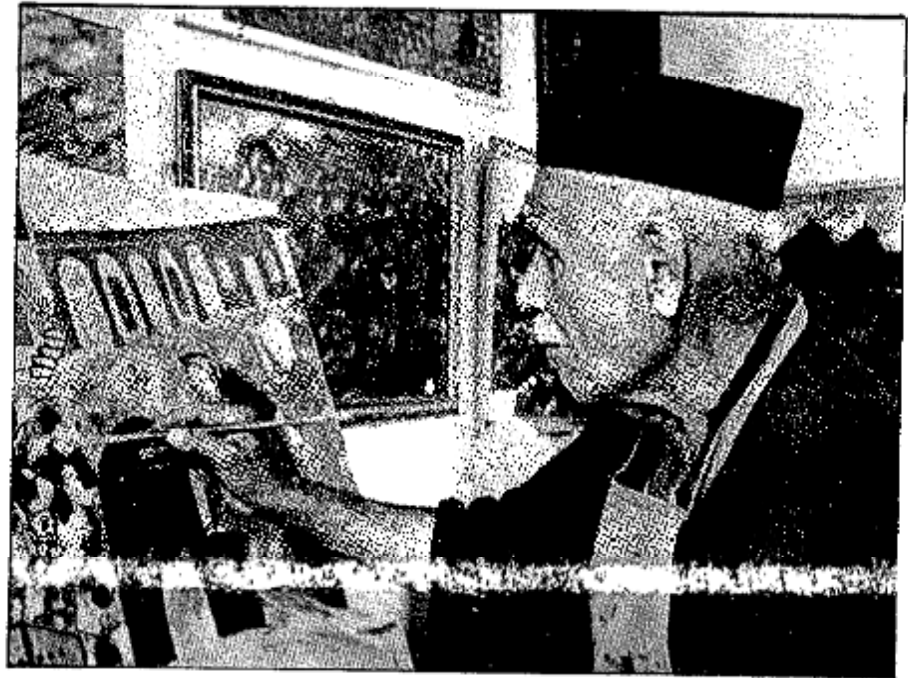
Γι' αυτούς τους λόγους η έκδοση που έχουμε στα χέρια μας δεν αποτελεί μόνο συμπλήρωμα, αλλά μαζί και ξεχωριστή προσφορά στο αναγνωρισμένο έργο του Κκάσιαλου.

Ο συγγραφέας του έργου Γιάννης Νίκας, γείτονας, φίλος και καθημερινός μελετητής του καλλιτεχνικού έργου αλλά και του αναπτυσσόμενου διαλόγου του Κκάσιαλου στο καφενείο της εκκλησίας του Προδρόμου, παρουσιάζει τώρα μια νέα πτυχή της ζωής του ζωγράφου. Δίνει με την αναφορά και την έρευνά του αυτή τον πραγματικό Μιχαήλη το Κκάσιαλο. Αξιοποιεί τις ζωντανές πηγές, τους ανθρώπους που ζούσαν, μιλούσαν καθημερινά και γνώριζαν τον καλλιτέχνη, για να δώσει μια πραγματικότητα. Αυτό είναι ακριβώς που αποτελεί τη μεγάλη αξία αυτής της έκδοσης. Προσφέρει στους εκτιμητές του αυτοδίδακτου ζωγράφου ένα ντυκουμένο ιδιαίτερα αληθινό και πραγματικό.

Ως γενικός γραμματέας του Πολιτιστικού Συνδέσμου «Η ΑΣΣΙΑ» χαιρετίζω με ικανοποίηση την πραγματοποίηση αυτής της έκδοσης και θεβαιώνω τους αναγνώστες της ότι παίρνουν στα χέρια τους την πιο ζωντανή μαρτυρία του έργου του μεγάλου μας λαϊκού καλλιτέχνη Μ. Κκάσιαλου.

ΝΙΚΟΣ ΛΕΟΝΤΙΟΥ
Επιθεωρητής Δημ. Εκπαίδευσης

ΜΙΧΑΗΛ ΚΚΑΣΙΑΛΟΣ

1885—1974

Για τη συγγραφή της μελέτης μου άντλησα πληροφορίες από τις ακόλουθες πηγές:

- α) Από τους γιούδες του ζωγράφου Χρήστο και Κυριάκο καθώς και από τη νύμφη του Δαμνίκη.
- β) Από τους Ασιατίτες Παπαμιχαήλ Ιωάννου, Πρόδρομο Α. Γιωρκάνη, Κυριάκο Νίκα, Μιχαήλ Καμπέρη και Δέσποινα Νίκα.
- γ) Από διάφορες εφημερίδες.
- δ) Από τα αρχεία της Αστυνομίας Αμμοχώστου και του Νοσοκομείου Λάρνακας.
- ε) Από το λεύκωμα «Μιχαήλ Χρ. Κκάσιαλος», μια έκδοση της Μορφωτικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Παιδείας (1976).

Η περίπτωση του Μιχαήλ Χρ. Κκάσιαλου, του αυτοδίδαχτου λαϊκού ζωγράφου της Κύπρου, που η φήμη του έχει ξεπεράσει τα στενά όρια του νησιού μας αποτελεί, πιστεύω, μια ξεχωριστή σελίδα στην ιστορία των ανθρώπων της τέχνης. Μια σελίδα που όμοιά της ίσως να μην υπάρχει άλλη.

Ο Κκάσιαλος άρχισε να ζωγραφίζει τους πίνακές του σε ηλικία 75 χρόνων. Σε μια ηλικία που άλλοι, καταπονημένοι από το πέρασμα του χρόνου σταματούν κάθε δραστηριότητα και περιμένουν το πεπρωμένο, αυτός έβαλε φτερά και πέταξε για να φτάσει εκεί που πολύ λίγοι έφτασαν και να αποτελεί σήμερα μια παγκόσμια καλλιτεχνική φυσιογνωμία.

Ο Κκάσιαλος ήταν ο πιο γνήσιος εκφραστής της λαϊκής μας τέχνης και τα έργα του εκφράζουν την κυπριακή πραγματικότητα.

Όλα όσα ο καλλιτέχνης γνώρισε και έζησε, βγαλμένα μέσα από τη ζωή, τα όνειρα, τις χαρές και τις λύπες της αγνής τότε κυπριακής μας υπαίθρου, όπως ακριβώς τα ένιωθε ο ίδιος να πηγάζουν μέσα από τη γνήσια λαϊκή του ψυχή, τα ζωντάνεψε στους πίνακές του.

Ο ζωγράφος με την γυναίκα του Ειρήνη

τα πρώτα του χρόνια

Ο Μιχαήλ Κκάσιαλος γεννήθηκε στην Άσσια το 1885. Γονείς του ήταν ο Χρίστος και η Ελισάβετ και ήταν το μοναδικό τους παιδί. Η χρονιά που γεννήθηκε ο Μιχαήλ ήταν μια ξεχωριστή καλοχρονιά του περασμένου αιώνα και ο αγροτόκοσμος του νησιού μας χαιρόταν για τις σοδιές που μάζευε.

Στην ηλικία των επτά χρόνων ο πατέρας του τον έστειλε στο Δημοτικό Σχολείο του χωριού του. Δάσκαλος τότε στην Άσσια ήταν ο Κυριάκος Πιερίδης από την Αθηαίνου, ο οποίος ασχολείτο επίσης με την αιογραφία. Ο Κκάσιαλος υπήρξε μαθητής του Πιερίδη τόσο στο σχολείο όσο και στην τέχνη της ζωγραφικής. Εκεί απόκτησε τις πρώτες του εμπειρίες για τη ζωγραφική. Σ' αυτό βοήθησαν επίσης και δύο Πατέρες της εκκλησίας, ο Κύριλλος και ο Νύφων από το Καΐμακλί, που ήλθαν για πέντε-έξι μήνες στην Άσσια και ζωγράφιζαν εικόνες στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου.

Στην ηλικία των δεκατριών χρόνων ο πατέρας του τον έστειλε να μάθει την τέχνη του παπουτσή στο μάστρε-Κυριάκο που είχε παπουτσίτικο κοντά στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Την τέχνη του παπουτσή ο Κκάσιαλος τη δούλεψε για αρκετά χρόνια, ως το 1940 περίπου.

απομιμήσεις αρχαίων

Για μια περίοδο γύρω στο 1925, μαζί με την τέχνη του παπουτσή, τον βρίσκουμε να ασχολείται με απομιμήσεις αρχαιολογικών ευρημάτων. Είναι σ' αυτήν ακριβώς την περίοδο που αρκετές απομιμήσεις του Κκάσιαλου πήραν θέσεις σε διάφορα αρχαιολογικά Μουσεία, τόσο στην Κύπρο όσο και στο εξωτερικό χωρίς να ξεχωρίζουν από τα πραγματικά αρχαία αντικείμενα.

Για να παίρνουν αρχαία όψη τα διάφορα κατασκευάσμα-

τά του, τα επεξεργαζόταν με διάφορους τρόπους που ο ίδιος επινοούσε. Τα ράντιζε, για παράδειγμα, ή τα περνούσε από ξύδι και μετά τα τοποθετούσε για ορισμένο καιρό μέσα στη στάχτη του φούρνου ή τα έκρυβε στο χώμα, ή τα άφηνε εκτεθειμένα στην αυλή του σπιτιού του. Ωστόσο, ύστερα από τη φυσική σβηρά που τους προκαλούσε το πέρασμα του χρόνου, φαίνονταν σαν αρχαία. Για το σκάλισμα των απομιμήσεων, χρησιμοποιούσε πρωτόγονα εργαλεία και υλικό.

Στην αυτοβιογραφία του ο Κκάσιαλος αναφέρει μεταξύ άλλων: «Είναι εδώ και αρκετά χρόνια που κατάκλυζαν τον τόπο μας πολλοί ξένοι, Άγγλοι, Γάλλοι, Βέλγοι, οι οποίοι αγόραζαν από τους χωρικούς μας αρχαία αγάλματα σε καλές τιμές. Έτυχε να πουλήσω κι εγώ τέτοια και τα χρήματα που πήρα με παρότρυναν να βρω κι άλλα. Δε βρήκα παρά μονάχα μια κεφαλή αγάλματος. Σκέφτηκα όμως να φτιάξω μερικές. Σκάλισα σε πέτρες τζιαι είδα ότι τα κατάφερα. Σκέφτηκα να φυλάξω τα έργα μου κάτω από τη γη για να φαίνονται αρχαία. Αυτή η τέχνη κράτησε για αρκετό καιρό αλλά έγινε τζιαι αιτία να αγαπήσω τη γλυπτική, με την οποία και ασχολούμαι».

Και ο Κκάσιαλος συνεχίζει σε άλλο σημείο της αυτοβιογραφίας του: «Είχα κλίσει πάνω στα αρχαία. Εσυλλογίστηκα τζιαι ηύρα καμιάν δκυό πέτρες του ποταμού τζιαι σκάλισα πάνω κανένα δκυό ανθρωπούδκια τζιαι τα πάληνα με το χώμα.

Είχα κανένα δκυό φίλους, τους εβίου τζιαι μου πουλούσαν τζιαι έδκιουν τους τζιαι τζείνους ριάλια. Ήταν ένας, Νικηφόρος τ' όνομάν του. Τούτος τα πούλεν σ' έναν κάποιον Ντύπον, Γάλλον από την Σκάλαν. Σαν τα 'παιρνεν στην Σκάλα ο Γάλλος, τα 'πιασεν η αστυνομία. Ήταν δκυό λιονταρούδκια, το έναν εβίκαν πάνω στο άλλου τζιαι έναν πιστάκιν που είσιεν μιαν κοπέλλαν από την μοιήν τζιαι πάνω γυναίκα τζ' από κάτω πουλί. Έτρωεν τα ψωμιά από πάνω στο τραπέζι των αρχαίων θεών. Από την αστυνομίαν πήγαν στο Μουσείον. Ήταν ο κ. Μαρκίδης που τα έβαλεν στην σειράν των αρχαίων. Μιαν ημέραν πήγα στο Μουσείο. Ενώ εγύριζα και έβλεπα, τα είδα. Το είπε του κ. Γιώρκου του Δαλίτη. Ο υπάλληλος του Μουσείου, με πολλήν πεί-

Το σπίτι του μεγάλου λαϊκού μας ζωγράφου στην Άσσια.

ραν, που βοηθούσεν στις ανασκαφές, ο Γιώρκος, πήγεν και το είπεν του κ. Μαρκίδη. Του είπεν να πάω εις το Γραφείον του. Άμα πήγα μου λέγει: «Είναι προσωρινά και τα σήκωσεν».

Η φήμη του Κκάσιαλου ξαπλώθηκε πολύ και οι περιηγητές και οι συλλέχτες, δεν ήξεραν τι αγόραζαν. Χαρακτηριστική είναι η ιστορία που διηγόταν ο ίδιος και που επιβεβαίωσε ο Π. Δίκαιος, τότε Διευθυντής του Κυπριακού Μουσείου. Όταν από την Αμερική στάλθηκε μια φωτογραφία στο Αρχαιολογικό Μουσείο με ένα ερώτημα για τη γνησιότητα του έργου που αγοράστηκε από κάποιον στην Κύπρο, η διεύθυνση του Μουσείου κάλεσε τον Κκάσιαλο να εξηγηθεί. Η απάντηση του Κκάσιαλου ήταν απλή, ευφυής και ειλικρινής. «Δεν είναι καλύτερα κ. Δίκαιε που πουλήσαμε ένα ψεύτικο για εξαγωγή στην Αμερική; Τι θα λέγατε αν η φωτογραφία αυτή ήταν φωτογραφία γνήσιου αρχαίου;» Η λογική του ήταν ακαταμάχητη.

κεραμική

Με τον καιρό, γύρω στο 1940, το ενδιαφέρον του Κκάσιαλου στράφηκε προς άλλες κατευθύνσεις. Κατασκεύαζε πήλινα αγγεία και άλλα αντικείμενα, όπως βάζα, αλατῆρες κ.α., ζωγράφιζε καθρέφτες με γιρλάντες από λουλούδια, έφτιαχνε κάδρα, πήλινα πουλιά και αγαλματάκια, καθώς και άλλα στολίδια για το σπίτι. Στην μικρή αυλή του σπιτιού του διατηρούσε Καμίνη μέσα στο οποίο «έφηνυνε» τα διάφορα κεραμικά που έφτιαχνε. Τα είδη αυτά τα πουλούσε στα πανηγύρια καθώς και σε μεταπωλητές. Με τη δουλειά αυτή ο Κκάσιαλος κέρδιζε λεφτά, για να μπορέσει να ζήσει την πολυμελή οικογένειά του. Γιατί, όπως μου έλεγε ο ίδιος, πέρασε πολύ δύσκολους καιρούς μέσα στη φτώχεια και τη μιζέρια της εποχής εκείνης.

Ο Κκάσιαλος παντρεύτηκε το 1913 την καλή και ενάρετη σύζυγό του Ειρήνη Ππέρου με την οποία έκανε έξη παιδιά: το Χρίστο, τον Παναγιώτη, το Μενέλαο, την Ελισάβετ, την Αρτεμισία και τον Κυριάκο.

Το σπίτι του Κκάσιαλου ήταν ένα μουσείο Τέχνης.

η ζωγραφική του

Γύρω στο 1957 ο Κκάσιαλος ασχολείται σχεδόν μόνο με τη ζωγραφική πινάκων. Αρχίζει μια συστηματική δουλειά και το ανήσυχο μυαλό του ανακαλύπτει κάτι το διαφορετικό για την εποχή, το οποίο με πολύ μεράκι προσπαθεί να παρουσιάσει. Το βλέπουμε καθημερινά να αγωνίζεται φιλοδοξώντας να περάσει με τη φαντασία του τα σύνορα της αγαπημένης του πατρίδας.

Μπαίνοντας στο φτωχικό του έβλεπε τα πάντα να λαμποκοπούν από καθαριότητα και τάξη. Του άρεσε πολύ να βλέπει φίλους στο σπίτι του. Και περισσότερο αυτούς που εκτιμούσαν τη δουλειά του. Γιατί η αλήθεια είναι ότι πολλοί είναι εκείνοι που προσπάθησαν να τον ειρωνευτούν. Αυτούς ο Κκάσιαλος τους αντιμετώπιζε με ένα χαμόγελο. Ουδέποτε παραπονέθηκε για κανένα. Με μεγάλη χαρά μιλούσε πάντα για τη δουλειά του. Το θυμάμαι να μου λέει σε μια επίσκεψη μου στο σπίτι του: «Για να γίνει ένας ζωγράφος πρέπει να έχει σταθερό χέρι. Να μην τρέμει. Κοίταξε το χέρι μου· είμαι τόσων χρονών και όμως δεν τρέμει». Και για να μου το αποδείξει τράβηξε με το σταθερό του χέρι μερικές γραμμές με το πινέλλο του πάνω σε ένα σέλοτεξ. «Επίσης πρέπει να έχεις φαντασία την οποία να μπορείς να εκφράζεις με τη ζωγραφική», συνέχισε. Εκείνο που τον ευχαριστούσε πολύ ήταν να κάθεται στο καφεείο του Αη-Γιάννη, της ενορίας του, και να μιλά στους χωριανούς του για τους ξένους που περνούσαν από το σπίτι του, για τους πίνακες που αγόρασαν και για τα καλά λόγια που έλεγαν για τη δουλειά του.

πρώτη ατομική έκθεση

Με την ενθάρρυνση και βοήθεια των Αδαμάντιου Διαμαντή, Χριστοφόρου Σάββα και Παντελή Μηχανικού, οργανώνει στη Γκαλερύ «Απόφαση» στις 6 του Μάη του 1960 την πρώτη του ατομική έκθεση. Τα αποτελέσματα ήταν

Η Άσσια, το χωριό μου.

πολύ ενθαρρυντικά για τον καλλιτέχνη. Η έκθεση εγκαινιάστηκε από τον κ. Διαμαντή. Ο κ. Διαμαντής θυμάται μεταξύ άλλων: «Λίγες μέρες πριν απ' αυτή την πρώτη έκθεση, ήλθε να με επισκεφτεί στο σπίτι μου στη Λευκωσία. Μου έφερε και ένα δώρο, ένα πιάτο — δεν ήταν η πρώτη φορά. Διασκεδαστική είναι η ιστορία που διηγείται η γυναίκα μου όταν μια φορά μας έφερε ένα πετεινό ζωντανό — κατοικούμε σ' ένα μικρό διαμέρισμα — δεν ξέραμε τι να τόν κάνουμε — ο σκοπός της επίσκεψής του αυτής η απ' η έκθεση. Με εξέπληξε. Μου είπε πως έχει κάμποσες ζωγραφιές που έκανε τελευταία και θέλει να κάμει μια έκθεση. Ήξερα πως ζωγράφιζε λίγο. Έκανε την εικόνα της μάνας του και διάφορους ήρωες από τον αγώνα της ΕΟΚΑ. Τα γεγονότα ήταν πρόσφατα Ήξερα φυσικά τα γλυπτά του αλλά δεν εφантаζόμου πως είχε μαζέψει υλικό για μια έκθεση.

Η κίνηση τότε ήταν γύρω από την Γκαλερύ «Απόφαση», στο σπίτι του αξέχαστου ζωγράφου Χριστόφρου Σάββα και η πρώτη μου σκέψη ήταν πως αυτός θάταν ο πιο κατάλληλος τόπος με την ωραία ατμόσφαιρα και τον συμπαθητικό κύκλο που συγκεντρωνόταν εκεί. Μίλησα στο φίλο ποιητή Παντελή Μηχανικό και πήγαμε να δούμε τον Κκάσιαλο. Η εντύπωση ήταν απίστευτη — είδαμε καμιά σαρανταριά εικόνες, μερικές από τις καλύτερες που έκανε ποτέ. Είχε κάμει ένα κατάλογο με τους τίτλους των εικόνων που ήταν τόσο πρωτότυπα διατυπωμένοι.

Ο Μηχανικός αποφάσισε οριστικά πως οι τίτλοι ήσαν οι οριστικοί. Είδαμε και μερικά από τα γλυπτά, κεφάλια και σκηνές. Μια απ' αυτές ήταν ο «Στρατηλάτης» από τη λέξη στρατά, όπως την ονόμασε. Δεν ήταν τίποτε στρατιωτικό, ήταν ένας καβαλλάρης σε γαϊδούρι που κατέβαινε ένα κατηφορικό δρόμο — σκαλισμένο σε πέτρα, κάπου τριάντα εκατοστά του μέτρου — το έργο βραβεύτηκε σε μια έκθεση γενικής φύσεως που οργάνωσε η Κυβέρνηση. Τελικά αγοράστηκε από την κα Langlois, κάτοικο Κερύνιας αλλά κάποιος της το έκλεψε».

Λιτανεία της εικόνας της Παναγίας

άλλες εκθέσεις

Ακολούθησαν ως τον Ιούλη του 1974 άλλες δεκαπέντε εκθέσεις έργων του καθώς και συμμετοχές του σε ομαδικές εκθέσεις, όπως φαίνεται πιο κάτω:

- 15—20/11/1961. Ατομική έκθεση στη Δημοτική βιβλιοθήκη Λεμεσού. Στην έκθεση αυτή είχε εκθέσει 35 ζωγραφικούς πίνακες, 2 γλυπτά και 8 απομιμήσεις.
1962. Συμμετοχή σε ομαδική έκθεση Κυπρίων καλλιτεχνών στις Αθήνες.
- 13/10/1962. Ατομική έκθεση στο Λήδρα Πάλας. Εγκαίνια-στηκε από τον τότε υπουργό Εργασίας κ. Τάσσο Παπαδόπουλο.
1963. Συμμετοχή στην Πανελλήνια έκθεση. Το έργο του προβλήθηκε στο γνωστό περιοδικό τέχνης της Ελλάδας «Ζυγός». Η γνωριμία έγινε από την Τατιάνα Γκρίτσι-Μιλλιέξ και το λαϊκό μας καλλιτέχνη παρουσίασε ο ζωγράφος Αδ. Διαμαντής.
- 30/12/1963. Ατομική έκθεση στο Λήδρα Πάλας. Εγκαίνια-στηκε από το γνωστό ζωγράφο Τ. Κάνθο.
- 12—20/6/1965. Ατομική έκθεση στην Ένωση Νέων Τραστ υπό την αιγίδα του Επιμελ. Καλών Τεχνών (Ε.ΚΑ.ΤΕ.) Κύπρου και την ΠΟΕΔ Λευκωσίας που στελέχη της ήταν τότε οι δασκάλοι Λεωνίδας Χατζηλοΐζου και Νίκος Λεοντίου από την Άσσια. Τα εγκαίνια έκανε ο κ. Χρ. Παπαχρυσοστόμου, τότε Διευθυντής του Τμήματος Πνευματικής και Πολιτιστικής Αναπτύξεως Κύπρου.
- 22—30/1/1966. Ατομική έκθεση στο Ξενοδοχείο «Τεσσα-ρα Φανάρια» στη Λάρνακα.
- 2—26/2/1967. Ατομική έκθεση στο Ινστιτούτο Κοινοπολι-τείας στο Λονδίνο ύστερα από προσωπική πρόσκληση προς τον καλλιτέχνη. Τα εγκαίνια έκανε ο τότε Ύπατος Αρμοστής της Κύπρου στο Λονδίνο κ. Κ. Ασιώτης. Σ' αυτή παρευρέθηκε και ο ίδιος ο καλλιτέχνης μαζί με την γυναίκα του ως και άλλα μέλη της οικογένειάς του. Για την έκθεση αυτή δόθηκε μεγάλη δημοσιότητα στον αγγλικό τύπο. Την επισκέφτηκαν 7.566 άτομα, γεγονός

Αικατερίνη Κορνάρου

Αικατερίνη Κορνάρου

που αποτέλεσε ρεκόρ κατά τον Donald Bowen έφορο του Μουσείου Τέχνης. Από τις πωλήσεις μεγάλου αριθμού πινάκων του, στην έκθεση αυτή, ο Κκάσιαλος συγκέντρωσε ένα σεβαστό ποσό χρημάτων τα οποία αργότερα διάθεσε για την ανέγερση της εκκλησίας του Αγίου Σπυριδίου στο χωριό μας.

1969. Με τη φροντίδα της Μορφωτικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Παιδείας αντιπροσώπευσε με 10 πίνακες του την Κύπρο στη 2η Τριεennale Ναιβ τέχνης της Μπρατισλάβας. Η συμμετοχή του αυτή υπήρξε η πιο αποφασιστική για την καθιέρωση και αναγνώρισή του. Του δόθηκε ένα από τα σπουδαιότερα βραβεία και ο διεθνής καλλιτεχνικός τύπος εξέφρασε το θαυμασμό του για το έργο του Κκάσιαλου. Το δίπλωμα της βράβευσης απονεμήθηκε στον καλλιτέχνη από τον τότε Υπουργό Παιδείας Δρα Κ. Σπυριδάκι.

17/12/1969. Ατομική έκθεση στο ξενοδοχείο «Χίλτον» στη Λευκωσία. Τα εγκαίνια τέλεσε ο τότε Υπουργός Παιδείας Δρ Κ. Σπυριδάκις.

1970 Απρίλης - Μάης. Συμμετοχή σε Παγκύπρια καλλιτεχνική έκθεση.

20-28 Ιουνίου 1970. Ατομική έκθεση στο Λύκειο Ελληνίδων Αμμοχώστου. Τα εγκαίνια τέλεσε ο δήμαρχος Αμμοχώστου κ. Πούγιουρος.

1970 Σεπτέμβρης - Οκτώβρης. Ατομική έκθεση στο Δημοτικό Μέγαρο Κερύνιας. Τα εγκαίνια τέλεσε ο Δήμαρχος κ. Κατσελλής.

12/7/1971. Ατομική έκθεση στο ξενοδοχείο «Χίλτον» στη Λευκωσία. Τα εγκαίνια τέλεσε ο Υφυπουργός παρά τω Προέδρω κ. Πάτροκλος Σταύρου.

12-22/12/1973. Η τελευταία παρουσίαση έργων του Κκάσιαλου στην Κύπρο ήταν η συμμετοχή του σε ομαδική έκθεση καλλιτεχνών της πόλης και Επαρχίας Αμμοχώστου που έγινε στο Λύκειο Ελληνίδων Αμμοχώστου.

διεθνής αναγνώριση

Μετά το θάνατο του, έργα του Κκάσιαλου στάληκαν με το φροντίδα της Μορφωτικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Παιδείας στη Διεθνή έκθεση «Η Τέχνη των Ναϊβ» στο Μόναχο. Την έκθεση επισκέφθηκαν 118.577 άτομα και σ' αυτήν πουλήθηκαν 23.000 αντίτυπα καταλόγου μέσα στον οποίο υπήρχε φωτογραφία του Κκάσιαλου καθώς και των πινάκων του, μαζί με μια αναφορά στον τρόπο του θανάτου του. Η έκθεση αυτή μεταφέρθηκε ύστερα στην Ζυρίχη όπου οι επισκέπτες ξεπέρασαν τις 60.000.

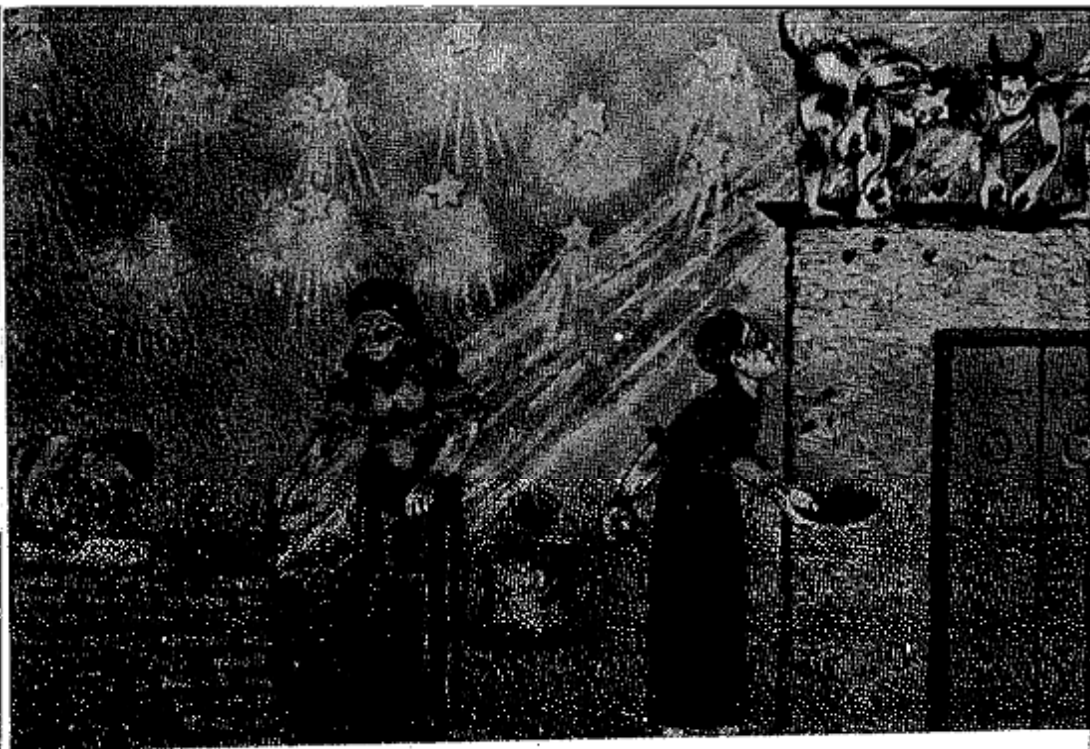
Τέλος έργα του στάληκαν σε ομαδική έκθεση — δημοπρασία έργων μεγάλων καλλιτεχνών που οργανώθηκε στο Παρίσι τον Μάρτη του 1975 και αφιερώθηκε στη μνήμη του. Οι εισπράξεις διατέθηκαν για τους πρόσφυγες της Κύπρου.

Θα ήταν παράλειψη αν δεν αναφέραμε ότι εκείνοι που βοήθησαν και ενθάρρυναν περισσότερο τον Κκάσιαλο στο ζωγραφικό του έργο ήταν ο γνωστός ζωγράφος Αδαμάντιος Διαμαντής, το ζεύγος Ροζιές Μιλλιέξ και το ζεύγος Μενελάου Αλεξανδράκη. Ο κ. Μιλλιέξ υπηρέτησε στην Κύπρο ως Μορφωτικός Ακόλουθος της Γαλλίας από το 1960 — 1971 και ο κ. Αλεξανδράκης ως Πρέσβης της Ελλάδας από το 1964 — 1969. Επίσης ο Υφυπουργός παρά τω Προέδρω κ. Πάτροκλος Σταύρου και ο Μορφωτικός Λειτουργός του Υπουργείου Παιδείας κ. Παναγιώτης Σέργης.

το μαρτύριο του Κκάσιαλου

Όπως είναι γνωστό ο Κκάσιλος τραυματίστηκε σοβαρά μετά την κατάληψη του χωριού μας από του Τούρκους στις 18 Αυγούστου, 1974 και αφού έμεινε εγκλωβισμένος χωρίς καμιά περίθαλψη ως τις 24 Αυγούστου μεταφέρθηκε την ίδια μέρα μαζί με άλλους χωριανούς του στη Λάρνακα και οδηγήθηκε αμέσως ημιαναισθητός στο νοσοκομείο της πόλης όπου και έτυχε περίθαλψης. Επειδή το νοσοκομείο ήταν υπερπλήρες λόγω του πολέμου, στάληκε στο Ίδρυμα

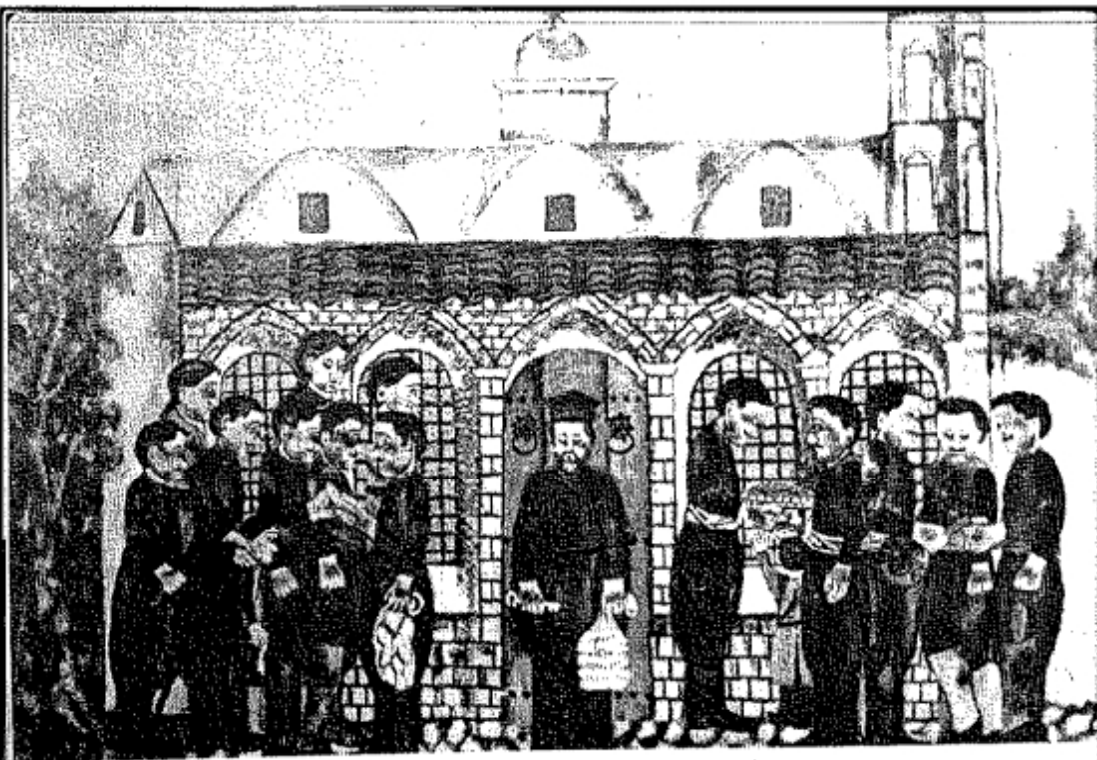
Οι καλικάντζιαροι

Απόστολος Παύλος απ' όπου κατά την 28/8/1974 έδωσε και την πιο κάτω ιστορική κατάθεση:

« Ήμουν κάτοικος Άσσιας μαζί με τη γυναίκα μου Ειρήνη. Την 14ην Αυγούστου 1974 όταν τα Τουρκικά στρατεύματα εισέβαλαν στην Άσσια εγώ με την γυναίκα μου δε φύγαμε από το χωριό και μείναμε στην Άσσια. Μέχρι τις 16/8/74 δε μας πείραζαν οι Τούρκοι, οπότε την ημέρα αυτή ήρθαν δυο - τρεις Τούρκοι σπίτι μας και μας απείλησαν. Δε μας πείραζαν όμως κι έφυγαν. Μετά, κατά το απόγευμα, επέρασαν ακόμα μια περίπολος ήρθαν στο σπίτι μας και με απείλησαν λέγοντάς μου να τους δώσω χρήματα. Εγώ είχα μερικά χρήματα, που έκτιζα μια εκκλησιά στο χωριό και τους τα έδωσα. Αλλά αυτοί ήλθαν και άλλες φορές μέχρι τις 18 Αυγούστου και ζητούσαν επιμόνως και άλλα χρήματα. Με απειλές επειδή εγώ δεν είχα άλλα να τους δώσω, με χτύπησαν με το υποκόπανο του όπλου τους στον ώμο και στα πόδια και μου έσπασαν τα πόδια. Έμεινα αβοήθητος μέσα στο χωριό μέχρι τις 24/8/1974, που με έφεραν μέχρι την Πύλα και μας απέλυσαν. Τώρα βρίσκομαι στο γηροκομείο του Αγίου Παύλου όπου μου περιποιούνται τα τραύματα».

Ο γιος του καλλιτέχνη Χρίστος Μ. Κκάσιαλος μου ανέφερε τα πιο κάτω για τις τελευταίες μέρες που έζησε μαζί του στο χωριό μας:

« Όταν ήρθαν οι Τούρκοι στο χωριό μας, εγώ κλείστηκα στο σπίτι μου που ήταν δίπλα από το σπίτι που έμεναν οι γονείς μου. Άκουα τους Τούρκους που έρχονταν στο σπίτι του πατέρα μου και του ζητούσαν χρήματα. Την μέρα που τον χτύπησαν τους άκουσα και συζητούσαν μαζί του. Η συζήτηση γινόταν στα ελληνικά και τα τουρκικά, τα οποία ο πατέρας μου μιλούσε πολύ καλά. Η απαίτηση των Τούρκων ήταν να τους δώσει και άλλα χρήματα. Τους έδωσε όσα είχε και αυτοί επέμεναν και για άλλα. Φώναξαν κι εμένα και μου πήραν πέντε λίρες που είχα στη τσέπη μου. Αφού ο γέρος δεν είχε άλλα να τους δώσει έρριξαν μερικούς πυροβολισμούς και τον χτύπησαν με τα όπλα τους με αποτέλεσμα να του σπάσουν τα πόδια. Ο γέρος έμεινε πεσμένος στη γη και βογγούσε από τους πόνους. Μόλις έφυγαν οι Τούρκοι, ήρθαν κοντά μας ο γείτονάς μας Δαβίδ Λεοντίου μαζί με τη

Ο γιορτάρης μοιράζει κόλυβα.

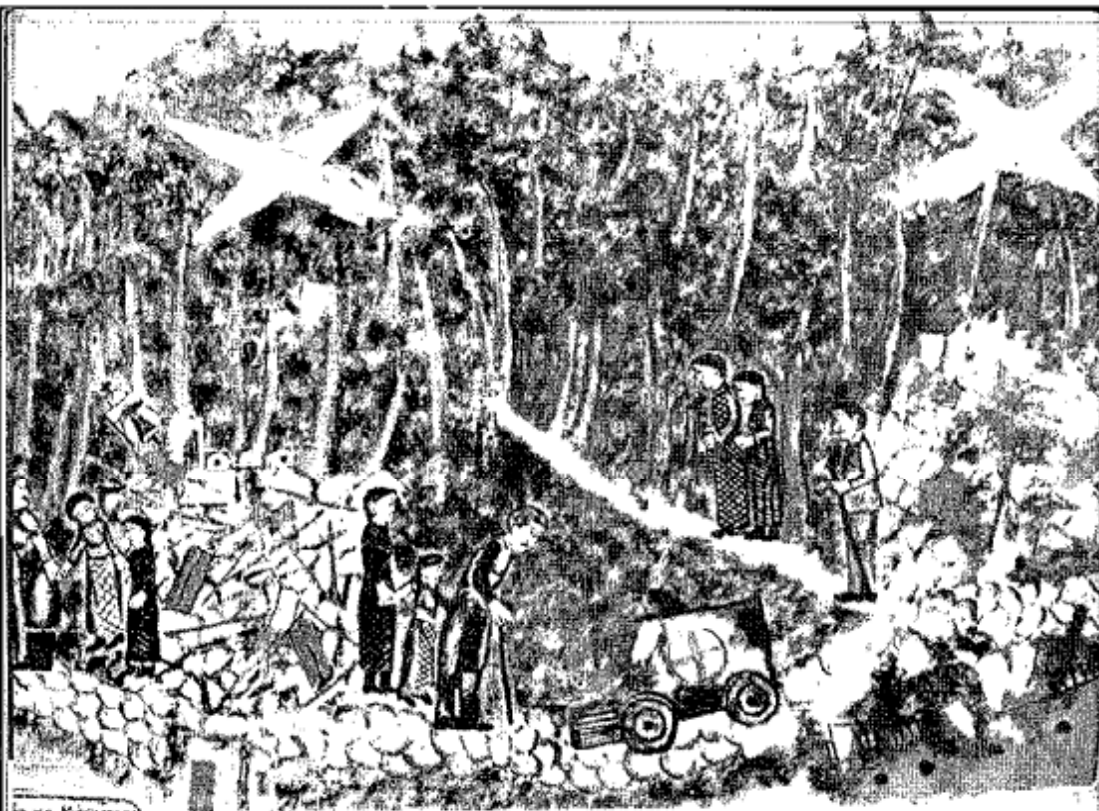
γυναίκα του Ελένη και αφού τον πήραμε «σκαμνί» τον μεταφέραμε στο σπίτι του όπου και τον βάλαμε να ξαπλώσει. Όταν ακούσαμε ότι θα μας έφευγαν από το χωριό, τον βάλαμε πάνω σε ένα αμαξάκι που κουβαλούσε η μάνα μου νερό και τον μετάφερα στο σπίτι του Δημήτρη Θεοδούλου, όπου έμεναν και άλλοι γέροι και γυναίκες. Δυσκολεύτηκα πολύ να τον μεταφέρω γιατί οι δρόμοι ήταν γεμάτοι με διάφορα αντικείμενα. Στύλλοι της ηλεκτρικής, αυτοκίνητα λυωμένα από τα τανκς των Τούρκων, χαλάσματα, κ.α. εμπόδιζαν το αμαξάκι να προχωρά, με αποτέλεσμα να τραντάζεται ο γέρος και να μου λέει κάθε λίγο: «Σιγά Χρίστο και πονώ».

Πριν φύγουμε από το σπίτι, με έστειλε να κλείσω τις πόρτες της εκκλησίας. Τα κλειδιά του τα πήραν οι Τούρκοι και άνοιξαν την εκκλησία και λήστεψαν τα χρήματα που υπήρχαν στο ταμείο της. Τα βρήκα πεταμένα στην είσοδο της, όπως και ανθρώπινα περιπτώματα που άφησαν οι Τούρκοι. Μετά μου έδωσε τα κλειδιά του σπιτιού και μου είπε: «Άκουσε Χρίστο αν με φύγουν από το χωριό και μείνεις εσύ να φυλάξεις τους πίνακες μέσα στο ερμάρι. (Στο σπίτι ο πατέρας μου είχε πολλούς πίνακες). Αν φύγεις κι εσύ, να προσπαθήσεις, αν μπορέσεις, να πάρεις μαζί σου όσους μπορείς και αν δε συναντηθούμε να τους παραδώσεις στον κ. Διαμαντή στη Λευκωσία. Δυστυχώς οι Τούρκοι δε μας επέτρεψαν να φέρουμε τίποτε μαζί μας στις ελεύθερες περιοχές και έτσι οι πίνακες έμειναν όλοι στην κατεχόμενη Ασία».

ο Άη Σπυρίδωνας

Δε θα τον ξεχάσω και τις δύο σορές που τον επισκέφτηκα στο γηρόκομείο και τον είδα ξαπλωμένο στο πάτωμα πάνω σε μαρικές κουβέρτες. Την τελευταία φορά μια μέρα πριν πεθάνει, μου μίλησε με παράπονο για την εκκλησία του, για το όνειρό του να συμπληρώσει τη διακόσμησή της με εικόνες και άλλες θρησκευτικές παραστάσεις.

Την ανέγερση της εκκλησίας ο Κκάσιαλος την άρχισε το

Ο βομβαρδισμός της Τυλληρίας.

1969 και την τέλειωσε σε δυό περίπου χρόνια με δικά του έξοδα. Τα εγκαίνια της έγιναν στις 11/8/1971 από τον Πανοσιολογιότατο Αρχιμανδρίτη κ. Φώτιο Κωνσταντινίδη, ο οποίος τέλεσε και την πρώτη θεία λειτουργία.

Οι εικόνες της ήταν όλες δικό του ζωγραφικό έργο. Και όταν μερικοί προσφέρθηκαν να αγοράσουν από αλλού εικόνες για την εκκλησία, ο Κκάσιαλος δε δέχτηκε. Μπορούσαν να αγοράσουν κάτι άλλο αν επιθυμούσαν. Ήθελε όλες οι εικόνες της όπως και ο εσωτερικός της διάκοσμος, που άρχισε να ζωγραφίζει, με διάφορες θρησκευτικές παραστάσεις να είναι δικό του έργο. Η εκκλησία λειτουργήθηκε μόνο τρεις φορές. Η επιθυμία του, όπως μου ανέφερε μια μέρα που κουβεντιάζαμε στην Άσσια, ήταν να ζητήσει να καθιερωθεί ως εορτάζουσα μέρα στην εκκλησία του, η μέρα που ο Άγιος πήρε μέρος στην Α΄ Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας το 325 μ.Χ., όπου έκανε και τα γνωστά θαύματά του. Μας πρόλαβε όμως ο Αττίλας κι έτσι η επιθυμία του δεν πραγματοποιήθηκε.

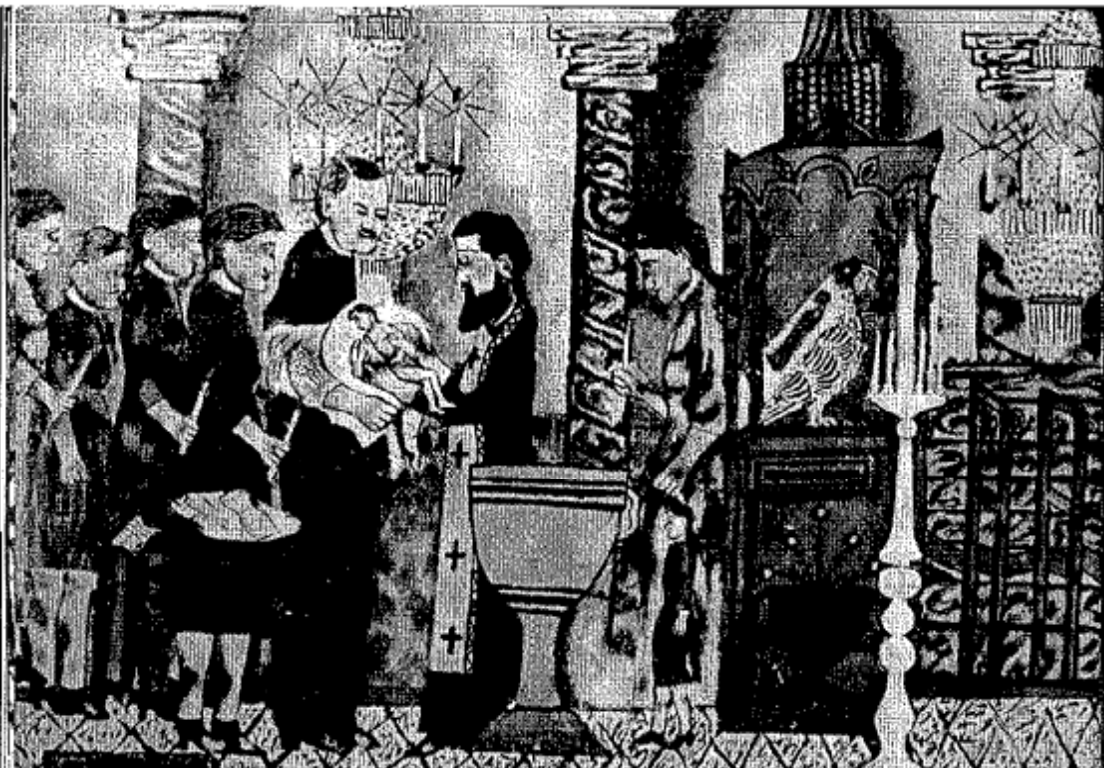
Ο Κκάσιαλος δεν ήταν πλούσιος. Τα χρήματα που ξόδεψε για το χτίσιμο της εκκλησίας ήταν όλες οι οικονομίες του από τη ζωγραφική του δουλειά. Και απ' ότι γνωρίζω οι δυσκολίες που συνάντησε στην εξεύρεση χρημάτων ήταν μεγάλες.

Στη μνήμη μου παραμένει πάντα ζωντανή η εικόνα του Κκάσιαλου, έτσι όπως μου μιλούσε με πάθος και αγωνία για την εκκλησιά του Άη-Σπυρίδωνα, τους πίνακές του που άφησε στο σπίτι του και την επιθυμία του να φύγουν οι Τούρκοι και να γυρίσει στο αγαπημένο του χωριό, για να αφήσει την ψυχή του εκεί δίπλα, στον Άγιο Σπυρίδωνα που τόσο αγάπησε.

* *

Ο Κυριάκος Μ. Κκάσιαλος, ο πιό μικρός από τα παιδιά του καλλιτέχνη ο οποίος ακολουθεί τα αγνάρια του, ζωγραφίζοντας κατά το πρότυπο του πατέρα του, μου ανέφερε τα πιό κάτω:

«Ο μακαρίτης ο πατέρας μου είχε πάντοτε αισιοδοξία και

Το βάφτισμα του μαρού

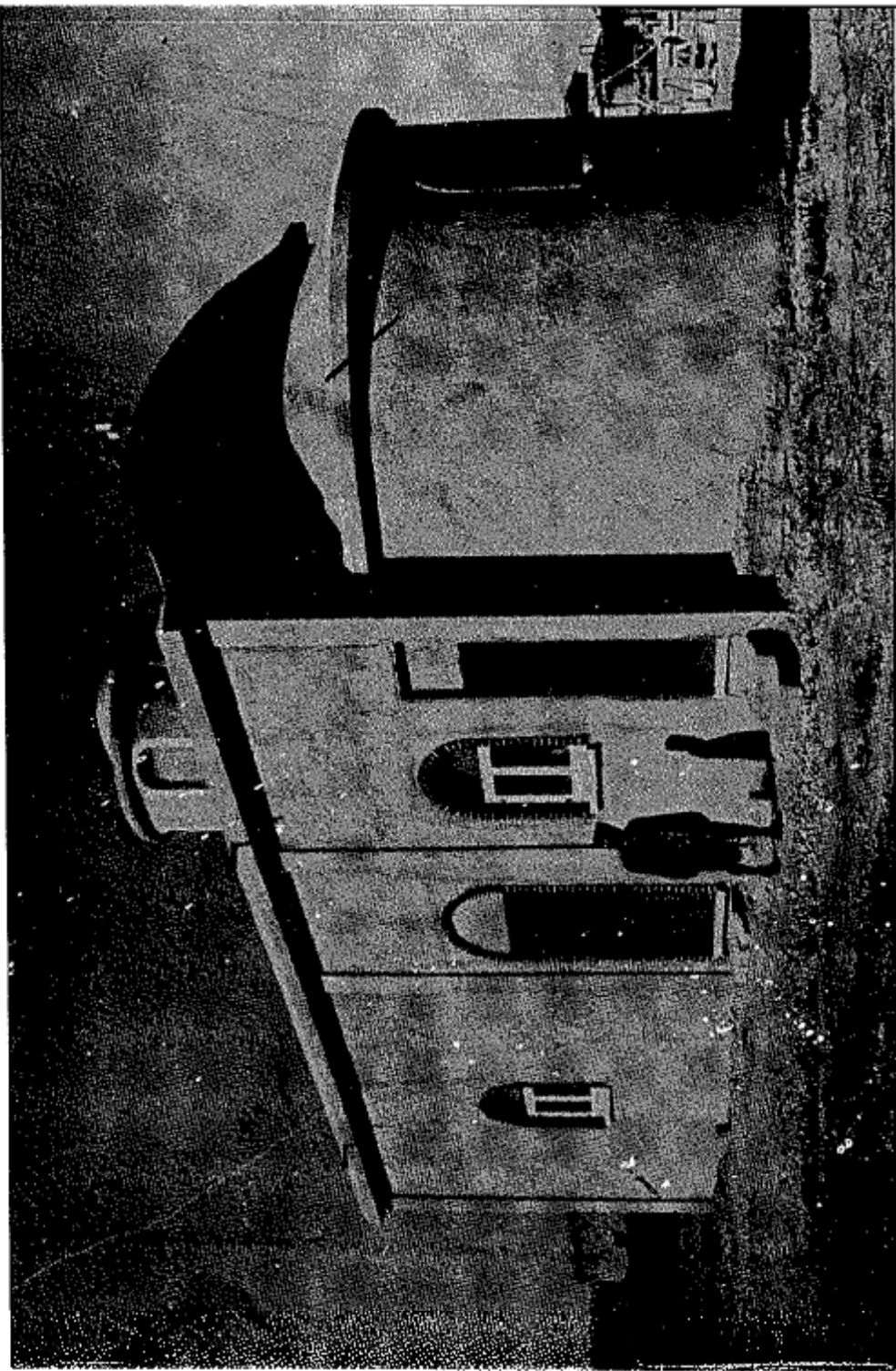
πίστη. Όσες δυσκολίες κι αν συναντούσε τις αντιμετώπιζε με μεγάλη ψυχραιμία. Ήταν γαλήνιος, υπομονετικός και το χαμόγελο δεν έλειπε από το πρόσωπό του.

Τον θυμάμαι όταν έκτιζε την εκκλησιά του Αγίου Σπυριδωνα και του τελειωναν τα λεφτά να μου λέει χαμογελαστός. «Ο Άγιος θα με βοηθήσει να την τελειώσω. Κάποιους θα στείλει να αγοράσουν πίνακες για να μπορέσω να συνεχίσω». Και πράγματι ως εκ θαύματος, κάθε φορά που δεν είχε χρήματα, για να προχωρήσει την ανέγερση της εκκλησίας, κάποιοι έρχονταν και αγόραζαν πίνακες.

Έργα τα οποία έφτιαχνε για την εκκλησία δεν τα πουλούσε σε κανένα. Λίγους μήνες πριν από την εισβολή κάποιοι ξένοι ζήτησαν να αγοράσουν μια ζωγραφιά του, που παρουσίαζε την παραβολική σκηνή του γιου που προσπαθεί να σπάσει τις δύο βέργες μετά από εντολή του πατέρα του, που εμπνεύστηκε από το σχετικό μύθο του Αισώπου και που μ' αυτή τη ζωγραφιά ήθελε να μεταδώσει το μήνυμα της ενότητας. Για το έργο του αυτό του πρόσφεραν το σεβαστό για την εποχή εκείνη ποσό των £180. Αυτός όμως αρνήθηκε λέγοντας τους ότι η ζωγραφιά προοριζόταν για την εκκλησία.

Το μυαλό του μακαρίτη προχωρούσε πολύ. Όταν αποφάσισε να φτιάξει με γύψο μια προτομή για τον ήρωα της ΕΟΚΑ Αυξεντίου, ήταν ανάγκη να τοποθετήσει μέσα στο γλυπτό κάτι ώστε να κρατιέται ο γύψος. Σκέφτηκε ότι αν έβαλλε μέσα σίδηρο θα οξειδωνόταν. Αν έβαλλε ξύλο, θα φούσκωνε λόγω της υγρασίας και θα έσπαζε το γύψο. Σκέφτηκε ότι τα παλιά χρόνια η στέγη (ταβάνι) των σπιτιών γινόταν με καλάμια που μετά σκεπάζονταν με γύψο. Έτσι χρησιμοποίησε κομμάτια από καλάμι και με τον τρόπο αυτό έκανε καλά τη δουλειά του.

Όταν αναγκάστηκε να φύγει από το χωριό τραυματισμένος από τους Τούρκους, έφερε μαζί του δύο εικόνες. Η μια είναι παλιά και την είχε από χρόνια στην Άσσια. Παρουσιάζει την Παναγία να κρατεί το Χριστό. Η άλλη εικόνα παρουσιάζει τον Ιησού και είναι το τελευταίο του έργο. Σ' αυτή δεν υπάρχει η υπογραφή του επειδή δεν πρόλαβε να την τελειώσει.

Η εκκλησία του Άη Σπυρίδωνα ήταν η μεγάλη αγότη του ζωγράφου.

Μετά τον θάνατό του πολλοί εκτιμητές του έργου του τόσο στην Κύπρο όσο και στο εξωτερικό, ενδιαφέρθηκαν να αγοράσουν πίνακές του, προσφέροντας ποσό μέχρι δυό χιλιάδες λίρες για τον καθένα.

Η πιο μεγάλη επιθυμία του ήταν, αν δεν προλάβει να γυρίσει στην Άσσια και πεθάνει στη Λάρνακα, σαν γυρίσουμε στο χωριό, να ξεθάψουμε τα κόκκαλά του και να τα θάψουμε εκεί στην εκκλησία του Άη Σπυρίδωνα που έχτισε»:

Γυρισμός από το χωράφι.

η Ακαδημία Αθηνών

Ο Κκάσιαλος άφησε την τελευταία του πνοή στο Ίδρυμα «Απόστολος Παύλος» στις 30/8/1974 και τάφηκε την επόμενη μέρα στο κοιμητήριο του Αγίου Γεωργίου στη Λάρνακα σε ηλικία 89 χρόνων. Η πολιτεία τον τίμησε καθώς και πολλοί άλλοι διακεκριμένοι καλλιτέχνες και Δημοσιογράφοι τόσο στην Κύπρο όσο και στο εξωτερικό. Η Ακαδημία Αθηνών σε συνεδρία της που πραγματοποιήθηκε στις 28/12/1974 βράβευσε μεταθανάτια τον Κκάσιαλο. Το περιεχόμενο της βράβευσης έχει ως εξής:

«Βραβείον μεταθανάτιως εις τον Μιχάλην Κκάσιαλον, Κύπριον λαϊκόν ζωγράφον, αποθανόντα εις ηλικίαν 89 ετών κατόπιν κακουχιών και αγρίων ξυλοδαρμών εκ μέρους των Τούρκων κατά την πρόσφατον δοκιμασίαν του λαού της Κύπρου. Γεννημένος καλλιτέχνης, με πηγήν εμπνεύσεως την λαϊκήν ζωήν της Κύπρου, ο Κκάσιαλος απεικόνισεν εις τους πίνακές του θέματα της αγροτικής ζωής της νήσου, ήθη και έθιμά της. Έλαβε μέρος και επιμήθη εις αναλόγους εκθέσεις του εξωτερικού. Πέραν του καλλιτέχνου, όμως, εις το πρόσωπον του βασανισθέντος Μιχάλη Κκάσιαλου η Ακαδημία, δια της απονομής εις αυτόν βραβείου μεταθανάτιως, αποτίει τον επιβαλλόμενον φόρον τιμής και ευλαβείας προς τους σκληρώς δοκιμασθέντας αδελφούς μας της Κύπρου».